

ДАВЛАТ БЮДЖЕТИДАН АЖРАТИЛГАН МАБЛАҒЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШДА ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТИНИНГ МЕХАНИЗМИ

Шолдаров Д.А

Тошкент давлат иқтисодиёт университети профессори

Наврузова Гўзал Олимжон қизи

Тошкент Давлат иқтисодиёт университети ассистенти

Аннотатция

Ушбу мақолада давлат молиявий назорати органларининг давлат маблағлари сарфида мақсадлилигини текшириш механизмининг ташкил қилингани ва амалий ҳолати тадқиқ қилинган. Ундан ташқари Давлат молиявий назоратининг назарий асослари, давлат молиявий назорати органлари фаолияти, молиявий назорат тушунчасининг моҳияти, давлат молиявий назоратини ташкил этиш ва унинг тамоиллари, ривожланган мамлакатларда давлат молиявий назоратининг ўрни, давлат молиявий назоратининг асосий элементлари ўрганилган.

Калит сўзлар: Давлат бюджети, молиявий назорат, харажат, давлат назорати, давлат молиявий назорати органлари.

Давлат молиявий назорати тизимида Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги, Марказий банк, Давлат солиқ қўмитаси ва уларнинг қуйи органлари алоҳида ўрин тутаяди. Молия-кредит тизими муассасалари томонидан амалга ошириладиган назоратларнинг мазмуни ва мақсади белгиланган ваколат доирасидаги амалий эҳтиёжлар билан белгиланади. Молия органларининг кўп қиррали назорат фаолияти бюджетни режалаштириш, молиявий режалар ва сметалар лойиҳаларини кўриб чиқиш, бюджет барча даромадларини тўплаш, давлат бюджети билан тегишли молия йили учун назарда тутилган чора-тадбирларни молиялаштириш жараёнида амалга оширилади.

Мухаев Р.Т., Миляков Н.В., Нитти Ф., Павлова Л.Н., Пушкарёва В.М., Эбергерлар¹ давлат молия тизимида молиявий назоратнинг самарадорлигини таъминлаш билан боғлиқ жараёнларни ёритган. Ўзбек олимларидан Т.Маликов, О.Олимжонов молиявий назоратни молиянинг назорат функцияси нуқтаи назаридан талқин қилиб, молиявий назоратни функциялари, уни амалга оширувчи органларнинг роли, хўжалик юритувчи субъектларда молиявий назоратнинг ўзига хос жиҳатлари ёритилган. Шунингдек, ўзбек иқтисодчи олимлари А.А.Шернаев, Н.Э.Жияновалар давлат молиявий назорати бу давлатнинг асосий қонунларига таянадиган ва ҳокимият ҳамда бошқарув

¹ "Государственные и муниципальные финансы", "Юриспруденция", "Политология" - 2-е изд., перераб. и доп. (ГРИФ) / Мухаев Р.Т.; Мухаев Р.Т.; 2009; Юнити-Дана., Финанс. Учебник для вузов/ Под ред. проф. Л. А. Дробозиной. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 527 с., Финансы, денежное обращение и кредит: Учебник / М.В. Романовский и др.; Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. — М.: ЮрайтИздат, 2006. - 106с.

конкрет органлари иқтисодий-ҳуқуқий ҳаракатининг комплексли ва мақсадга йўналтирилган тизимидир деб баҳолаган².

* Давлат молиявий назорати бу давлатнинг асосий қонунларига таянадиган ва ҳокимият ҳамда бошқарув конкрет органлари иқтисодий-ҳуқуқий ҳаракатининг комплексли ва мақсадга йўналтирилган тизимидир

- Давлат молиявий назорати ЯИМ тақсимланишининг қиймат пропорцияларини кузатишга қаратилган. Бу назорат давлат молиявий ресурсларини шакллантириш, уларнинг тўлиқ ва ўз вақтида тушиб туриши ва улардан мақсадли фойдаланиш билан боғлиқ бўлган пул ресурслари ҳаракатининг барча каналларига (тарқатилади) тегишли ҳисобланади.
- Давлат молиявий назорати давлатнинг молия сиёсатини амалга оширишга ва молиявий барқарорлик учун шароитларни яратишга қаратилган

1-расм. Давлат молиявий назорати тушунчаси

Албатта давлат молиявий назоратини турли даврларга нисбатан ҳолатда илмий-амалий таҳлил қилиб ўз моҳиятига эга деб ҳисоблаймиз. Молиявий назоратнинг натижаларидан келиб чиққан ҳолда, бу жараёни тартибга солишнинг тактик йўналишларини ишлаб чиқишга имкон туғилади.

Давлат молиясини ташкил қилинишининг муҳим сабабаларидан бири бу давлат бюджетидан маблағ олувчилар орқали давлат томонидан жамиятга кўрсатилаётган ижтимоий хизматларнинг бир маромда молиялаштирилишига эришишнинг маъмурий усулларида самарали фойдаланиш бўлса, бошқа томондан ялпи ички маҳсулотнинг бир қисми сифатида бюджетга йўналтирилган молиявий ресурсларнинг жамият манфаатига хизмат қилишини таъминлашнинг муҳим омили сифатида қараш мумкин. Давлат бюджетидан маблағ олувчилар томонидан ўзларининг харажатлар сметаси доирасида оладиган молиявий маблағларнинг мақсадли ва манзилли сарфланиши, маблағларнинг ноқонуний сарфланмаслиги, давлат харидлари доирасида товар(хизмат, иш)ларни сотиб олиши, уларнинг нархларининг асоссиз оширилмаганлиги, шунинг капитал қурилиш ишлари жараёнида коррупцион ҳолатларга йўл қўйилмаслиги, мавжуд моддий техника воситаларининг бус-бутлигини таъминлаш ва улардан самарали фойдаланиш ҳолатлари билан иқтисодий муносабатларни тартибга солиш молиявий назоратни тўғри ташкил қилиш, уни амалга оширишни тақозо этади.

Албатта бу жараёни таъминлаш молиявий ҳуқуқбузарликлар профилактикасини, бюджет тизими бюджетлари маблағлари мақсадли сарфланишини, молиявий назорат объектлари томонидан бюджет

² А.А.Шернаев, Н.Э.Жиянова Давлат молиясини бошқариш. 5А230601 – «Давлат молиясини бошқариш», 5А230604 «Халқаро молия» магистратура мутахассислари учун дарслик. – Т.: ТФИ, 2019. – 365 б.

қонунчилигига, шунингдек бюджет ва смета-штат интизомига риоя этилиши устидан назоратни амалга оширилиши билан молиявий ташкилий-иқтисодий жараёнларга эҳтиёж туғдиради. Молиявий назорат нафақат бюджетдан маблағ олувчилар томонидан амалга ошириладиган молиявий муносабатларни шунингдек, Ўзбекистон Республикаси томонидан ёки унинг қафолати остида жалб қилинган кредитлардан, шунингдек инсонпарварлик ёрдами ва техник кўмаклашиш маблағларидан мақсадли фойдаланилиши устидан ҳамда давлат мақсадли ва бошқа жамғармалари, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бошқа жамғармалар маблағларидан фойдаланишда қонунчиликка риоя этилиши устидан назоратни амалга оширилишини³ қамраб олади. Шу жиҳатдан олганда давлат бюджетдан маблағ олувчилар томонидан олинган молиявий маблағларнинг мақсадли, самарали ҳамда самарали фойдаланишни таъминлаш молиявий бошқарув тизимидаги долзалб масалалардан саналади.

1-жадвал.

2018-2020 йиллар давомида бюджетдан маблағ олувчи ташкилотларда молиявий қонунчиликларга амал қилиш бўйича молиявий назорат таҳлиллари⁴

№	Кўрсаткичлар (худудлар)	2018 йил			2019 йил			2020 йил		
		Ўтказилган назорат тадбирлар сони	Назорат тадбирлари натижасида аниқланган ноқонуний сарфлар миқдори(млн.сум)	Пул маблағлари ва товар моддий қийматликлар бўйича камомад ва етишмовчилик миқдори (млн.сум)	Ўтказилган назорат тадбирлар сони	Назорат тадбирлари натижасида аниқланган ноқонуний сарфлар миқдори(млн.сум)	Пул маблағлари ва товар моддий қийматликлар бўйича камомад ва етишмовчилик миқдори (млн.сум)	Ўтказилган назорат тадбирлар сони	Назорат тадбирлари натижасида аниқланган ноқонуний сарфлар миқдори(млн.сум)	Пул маблағлари ва товар моддий қийматликлар бўйича камомад ва етишмовчилик миқдори (млн.сум)
1	Республика бюджети бўйича	93	987,1	73,2	90	4 911,3	3 770,8	65	8 730,2	1 554,6
2	Маҳаллий бюджет бўйича	301	3 914,5	2 030,6	453	5 891,3	2 018,8	163	5 102,4	2 616,21
Жами:		394	4 901,6	2 103,8	543	10 802,6	5 789,6	228	13 832,6	4 170,8

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 24 октябрдаги 870-сон қарори билан тасдиқлаган “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати бош бошқармаси тўғрисида НИЗОМ”

⁴ Ўзбекистон Молия вазирлиги давлат молиявий назорат департаментининг маълумотлари асосида тузилган.

Келтирилган жадал маълумотига қарайдиган бўлсак, давлат бюджетининг республика ва маҳаллий бюджетдан ажратилган молиявий маблағларнинг сарфланиши юзасидан ўтказилган 394 та ўтказилган молиявий назорат таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, 2018 йилнинг ўзида 4901,6 млн сўм миқдорда ноқонуний маблағларнинг сарфланиши аниқланган бўлса, шундан, 2103,8 млн сўмлик маблағлар пул маблағлари ва товар-моддий қийматликларнинг камомати доирасидаги молиявий қонунбузилишлар доирасида бўлган. Бу кўрсаткичларнинг 2019 ва 2020 йиллар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, бу йилларда ўтказилган тадбирлар сони мос ҳолда 543 ва 228 та, ноқонуний маблағларнинг сарфланиши миқдори мос ҳолда 10 802,6 ва 13 832,6 млн сўмни, ўз навбатида маблағлар пул маблағлари ва товар-моддий қийматликларнинг камомати доирасидаги молиявий қонунбузилишлар эса мос ҳолда 5 789,6 ва 4 170,8 млн сўмни ташкил этган. Ташвишли ҳол шундан иборатки, молиявий қонунбузилишлар сон ва зарар миқдори йиллар давомида ошиб борган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 24 октябрдаги 870-сон қарори билан тасдиқлаган “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати бош бошқармаси тўғрисида НИЗОМ”
2. "Государственные и муниципальные финансы", "Юриспруденция", "Политология" - 2-е изд., перераб. и доп. (ГРИФ) /Мухаев Р.Т. ; Мухаев Р. Т. ; 2009; Юнити-Дана., Финанс. Учебник для вузов/ Под ред. проф. Л. А. Дробозиной. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 527 с.,
3. Финансы, денежное обращение и кредит: Учебник / М.В. Романовский и др.; Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. — М.: ЮрайтИздат, 2006. - 106с.
4. А.А.Шернаев, Н.Э.Жиянова Давлат молиясини бошқариш. 5А230601 – «Давлат молиясини бошқариш», 5А230604 «Халқаро молия» магистратура мутахассислари учун дарслик. – Т.: ТФИ, 2019. – 365 б.